Nalézání mostů mezi lingvistikou a translatologií: Jana Králová

PETR ČERMÁK
Universidad Carolina, Praga. Univerzita Karlova, Praha
petr.cermak@ff.cuni.cz

Velmi rád jsem přijal nabídku podílet se drobnou osobní úvahou na tomto sborníku. Striktně vzato jsem nikdy nebyl jubilantčiným žákem, nicméně vždy jsem četl její texty a považoval ji za jednu z klíčových osobností české lingvisticky orientované hispanistiky. Tento text nechce být medailonem ani komentovaným soupisem prací paní profesorky, ale spíše zamyšlením nad jejím místem v dějinách české hispanistiky, vycházející ze zcela subjektivního pohledu na tento obor a jeho dějiny a také na osobní a profesní charakteristiky, jež spoluurčovaly a spoluurčují odbornou dráhu paní profesorky.

Řekne-li se v prostředí české hispanistiky jméno Jana Králová, každý si v první chvíli vybaví translatologii a analýzu překladového jazyka, zejména při převodu textů mezi španělštinou a češtinou. Toto zařazení je a není přesné: přestože se v dnešním odborném světě stále více šíří a oceňuje detailní specializace, a v některých chvílích se dokonce zdá, jako by jiná možnost než vysoká kompetence v jednom třeba i úzce vymezeném oboru nepřipadala v úvahu, paní profesorka patří mezi ty, kteří mají po celý život velké množství odborných zájmů, jsou schopni je zajímavě propojovat a kombinovat, a usoudí-li, že si určitá oblast, která zatím zůstávala stranou zájmu, zaslouží pozornost, jsou připraveni s veškerou energií budovat dosud spíše opomíjený obor.

Zmiňovaná translatologie je dnes ve světě i v České republice respektovaný obor, ale byly doby, kdy tomu tak nebylo, a přinejmenším v oblasti románských jazyků (zejména španělštiny) a češtiny je jeho současná úroveň do značné míry dílem Jany Králové.

Dnes se jeví hranice mezi translatologií a srovnávací lingvistikou dvou či více jazyků jako zřetelná, byť se uznává existence společné přechodné zóny, ale v počátcích tomu tak nebylo. Strukturní srovnání češtiny s jinými jazyky má v české lingvistice dlouhou tradici, úzce spjatou s pražskou školou a Pražským lingvistickým kroužkem. V těchto srovnáních logicky dominoval zájem o systémové shody a rozdíly, jen pomalu se objevovaly práce usilující o analýzu *parole*, věnující pozornost nejen modelovým, systémovým příkladům, ale též vlastnostem konkrétních promluv a konkrétních textů, při jejichž analýze si nevystačíme s tradičním „systémovým" aparátem. Při rozboru rozdílů mezi vyjádřením téhož (nechme teď stranou složitou

otázku, zda jde opravdu o totéž) ve dvou jazycích musíme dříve či později narazit na roli toho, kdo tento rozdíl interpretuje, tedy překladatele, a objevit obrovské a snadnému popisu se vzpírající pole strategií, které překladatel používá, a dalších souvislostí, které je třeba vzít v úvahu, máme-li se pokusit o zobecnění jedné konkrétní analýzy.

Jana Králová měla jako absolventka oboru čeština – španělština na FF UK ideální průpravu pro to, aby se mohla na toto pole pustit. Čteme-li její práce, které jsou věnovány strukturní analýze španělštiny a rozdílům mezi španělštinou a češtinou a které tedy nejsou výslovně translatologické, vidíme její vysokou odbornou kompetenci v této oblasti. Uveďme příklad: její fonetické práce (*Kapitoly ze zvukového rozboru španělštiny/na pozadí češtiny/* a *Modulaciones de la cadena hablada en español*) nepřinášejí jen dobově převládající tradiční výklady založené na artikulačním popisu, ale přihlížejí i k modernímu, akusticky laděnému výzkumu. Můžeme tedy říci, že skvělý smysl pro strukturní rozdíly jí byl a je ideálním předpolím pro translatologické analýzy (paní profesorka by snad se mnou souhlasila v tom, že bez bezpečné znalosti strukturních rozdílů je translatologická analýza nemožná nebo napadnutelná). Její postupné budování oboru, vytváření a zpřesňování terminologie, to vše je charakterizováno analytickým, velmi kritickým myšlením – profesorka Králová vždy střízlivě vychází od jazyka, a přestože si je vědoma jedinečnosti překladových řešení a významu osobnosti překladatele, nenechává se strhnout k nepodloženým komentářům, «názorům» nezaloženým na analýze dat. Její kritický přístup jsem měl možnost poznat i v diskusích nad využitím paralelních korpusů obecně a našeho pražského paralelního korpusu *InterCorp* zvlášť. U paní profesorky jsem se nesetkal ani s jednou z nejčastějších reakcí – ani s většinovým, jasně převládajícím jednoznačným nadšením, ani s razantním odmítáním, zpochybňujícím a priori, bez otestování možností korpusu, metodu jako takovou. Jana Králová si samozřejmě vždy byla vědoma jistého napětí mezi jedinečností každého překladu a nutností disponovat pro odbornou analýzu co největším souborem textů, které by poskytovaly přehled o obecných, na individualitě překladatele méně závislých vlastnostech textu, a přemýšlela o možnostech získávání většího objemu dat. Jakkoli paralelní korpusy zdánlivě nabízely řešení tohoto problému, ke korpusu *InterCorp* přistoupila, jak je jejím zvykem: metoda ji zajímala, ale hleděla na ni kriticky a byla schopna uvést obecné teoretické argumenty, které podle ní metodu problematizují, především však uměla na základě své dlouholeté zkušenosti formulovat řadu komentářů, které jsou pro nás jako ty, kteří korpus vytváříme a testujeme, obohacující a zajímavé. Přesně takováto diskuse by myslím měla probíhat mezi translatology a lingvisty zajímajícími se spíše o strukturní srovnávání jazyků: dobře vím, že paní profesorka vede své studenty k práci s korpusem tak, aby byl užitečný pro translatologické analýzy.

Kritický, analytický přístup se u paní profesorky spojuje s vědomím, že každá vědecká disciplína musí mít svou teoreticky fundovanou metodu. O tom, jak metodicky přistupuje k analýze jazykového materiálu, by mohli vyprávět její žáci. Předpokládám, že znalost pražské lingvistické školy a její metodologie byla jednou z cest, která ji přivedla k myšlence učinit jedním ze základů svého translatologického přístupu neprávem pozapomenuté teorie Jiřího Levého. To byl jistě šťastný nápad: aplikaci a rozvíjení Levého myšlenek se nyní už zdaleka nevěnuje jen Jana Králová sama, podařilo se jí shromáždit skupinu mladších kolegů s podobným zájmem – a dobře víme, že týmová práce a sdílení metodologie jsou dnes velmi důležité. Ohlasy, které nacházejí překlady Levého textů a jejich teoretické analýzy ve Španělsku, jsou dokladem, že se navzdory relativnímu stáří této teorie jedná o progresivní, živé téma (někdo by mohl namítnout, že velkou roli hraje skutečnost, že tyto teorie jsou vnímány jako svého druhu pokračování slavné pražské lingvistické či filologické školy, ale pozorné čtení španělských ohlasů ukazuje, že za tím zdaleka není jen to).

Tím se dostávám k posledním dvěma aspektům odborné činnosti paní profesorky, které bych tu chtěl zmínit.

Myslím, že si ve své generaci jako jedna z prvních uvědomila, že moderní věda znamená nejenom přirozenou odbornou diskusi s kolegy ze zahraničí, ale také týmovou spolupráci, nejlépe na alespoň částečně institucionalizované úrovni. Při čtení profesního životopisu Jany Králové si nemůžeme nevšimnout podílu na řadě společných projektů, zejména se španělskými kolegy, a také toho, že formulace cíle a obsahu projektu nese jasné stopy klíčového vlivu paní profesorky, jež i tímto způsobem šíří svou představu moderní translatologie i konkrétní témata, jež pro ni považuje za zásadní.

S důrazem na zahraniční rozměr práce souvisí i poslední z aspektů, které definují jubilantčinu osobnost: promyšleně kolem sebe buduje skupinu mladých odborníků a postupně je zapojuje do svých projektů. Její přístup ke studentům, doktorandům a mladým kolegům je přitom svébytný a rozhodně neodpovídá dnešní časté představě absolutní vstřícnosti tolerující cokoli. Paní profesorka má mezi studenty odjakživa pověst přísné vyučující – ta je dána především důsledným trváním na požadavcích a pravidlech hry, ale jak by mi jistě potvrdili její nejbližší kolegové, roli hraje jistě i její přesvědčení, že jen vysokými nároky donutíme studenta, kolegu, ale i sebe sama k co nejlepšímu výkonu. Vždy jsem měl dojem, že jde o promyšlenou, velmi účinnou strategii: studentovi nebo kolegovi brzy dojde, že to sice dá práci, ale uznání ze strany paní profesorky stojí za to. Zároveň není divu, že tento její postoj jí u některých studentů vytvořil již zmiňovanou pověst obávaného, přísného učitele (nechme stranou, že po letech si budou jistě právě o paní profesorce vyprávět historky, protože všichni si ze studentských

let pamatujeme především výrazné učitele, často ty, ze kterých jsme měli obavy). Každý soudný student nicméně hned nebo s určitým časovým odstupem uzná, že (v mnoha ohledech zdánlivá) přísnost paní profesorky vedla k tomu podstatnému, totiž k tomu, že se z něj stal lepší odborník na studované téma. A ti, kteří se stanou jejími kolegy či spolupracovníky, navíc pochopí, proč jsem napsal, že přísnost Jany Králové je v mnoha ohledech zdánlivá: kdo ji opravdu pozná, vidí úplně jiný obraz, obraz erudované odbornice, která laskavě a vytrvale podporuje kolegy a provází studenty světem španělského jazyka a překladu…

Přeji paní profesorce vše nejlepší k narozeninám: jsem moc rád, že jsem měl možnost ji poznat a že mám možnost s ní spolupracovat.